

ZÂTÎ'NİN LETÂYIFI

Mehmed Çavuşoğlu

Üç pâdişah devrinde yaşamış olan Zâtî'nin¹ Şehî Bey, Lâtîfi, Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkirelerinde belirtildiğine göre, divânından ayrı olarak Şehr-engiz (Edirne hakkında), Ahmed ü Mahmûd, Siyer-i Nebî, Mevlid, Şem' ü Pervâne, Ferruh-nâme, Manzûm Kur'an falı, (Âşık Çelebi'ye göre) Mensûr Letâyif, (Kınalı-zâde'ye göre) "sayısız,, Manzum Letâyif, gibi eserleri vardır.

Süleymâniye Ktb. Lala İsmâil bölümü 443 nr.da kayıtlı bulunan Zâtî divânı aynı zamanda bir külliyyat mâhiyetinde olup yukarıda adı geçen eserlerden Şem' ü Pervâne (yk. 30 / b-161 / b kenarda), Edirne Şehr-engizi (yk. 161/b-167/b. Şem' ü Pervânenin devâmı olarak kenarda), Letâyif (yk. 345/b-362/a) gibi dört tânesini ve ayrıca çoğunluğu hezeliyâtтан ibâret olan Müfredâtı (yk. 340/a-344/b) içine almaktadır. Bunlardan ayrı olarak yk. 337/b-339/a'da kaynaklarda hiç anılmayan "Delü Birâzer Mektûbına Zâtinüñ Cevâbidur,,² başlıklı bir risâle daha var ki, ayrıca yayınlıyacağım.

Letâyif diye adlandırdığım yk. 345/b-362/a'da bulunan kısım aslında iki ayrı risâle teşkil ediyor. Birincisi حمد اكا كانك بر اديدر لطيف mısraıyla başlayıp yk. 352/b'de اتوب اليه و اقول و استغفرالله مما اقول و اتوب اليه cümlesiyle sona eriyor. İkinci kısım birincinin bitimiyle aynı sahîfeden لطيفهاى مولانا ذاتى ibâresiyle başlayan, şimdi yayınladığım metindir ki; kanaatimce asıl letâyif de budur. Esâsen Lâtîfi, tezkiresinde, Zâtî maddesinin sonunda "Merhûm-ı merkûm mecmaü'l-letâyifinde şu'arâ ile vâkı' olan mutâyebesin derc ve emsâle müte'allık çok latif latifeler harc itmüşdür" diyerek bu kanaatimi doğrulamakta ve letâyifden bir de örnek vermektedir ki metnin dip-notlarında gösterilmiştir. Divanlar Kataloğunda birinciden

¹ Doğ. 1471-2=876, ölm. 1546=959.

² Yazma Divanlar Kataloğu'nda da Lala İsmail nushası tavsif edilirken bu risâleden bahsedilmiyor.

“ mensûr mizâhî bir risâle ” ve ikinciden “ Mecmaü'l-letâyif ” diye bahsedilmektedir. İkincisinin ad olarak nitelenebilecek bir başlığı olmasına rağmen, birinci kısım doğrudan doğruya metinle başlamaktadır. Neşre hazırladığım için burada ayrıca üzerinde durmaya lüzum görmüyorum. Yalnız, ikisinin ayrı mevzûlarda ve ayrı risâleler olduğunu belirtmek istedim.

Lâtifehâ-yı Mevlânâ Zâtî; Keşfi, Çakırcı Şeyhî, Ferîdî, Visâlî, Mihri, Ferruhî, Âhî gibi edebî ve Ali Paşa (Hadım), İsa Paşa, Mehmed Şâh Çelebi gibi tarihî şahsiyetlerle Zâtî arasında geçen nükteleri içine almaktadır. Bunlardan bir kısmı müstehcen ve oldukça kabadır. Bununla beraber metnin bir kaç yönden önemli olduğunu söyleyebilirim. Önce bizzat Zâtî'nin kaleminden çıktığı için, Eski Türk Edebiyatında pek görülmeyen hâtirat parçaları mâhiyetindedir. İkinci olarak Zâtî'nin ve adı geçen şahısların hayatları, şahsiyetleri ve karakterleri hakkında orijinal bilgileri içine almaktadır. Üçüncü nokta, şâirin yaşadığı zamanın içtimâî hayatı ile alâkalı çok değerli bilgiler vermesi ve nihâyet üslûbunun sâdeliği, sentaksı, kullandığı kelimeleri ve tâbirleri, bilhâssa konuşur gibi yazması ile dil bakımından çok değerli bir vesika teşkil edişidir. Metnin Zâtî bakımından asıl ehemmiyeti, dîvânını ve diğer eserlerini tedkik edecek olanlara bir anahtar keyfiyeti arzemesidir. Her lâtifede şâirin psikolojisi, zekâ yapısı açıkça belirmekte, nüktenin ağırlığını kelimeye veya tâ'bire verirken onları bütün ma'nâ zenginliğiyle kullanışı ve yeni ma'nâlar kazandırışı dikkati çekmektedir. Lâtifelerde nükte, umûmiyetle tezâd, tevriye, tecâhül-i ârif ve kinâye san'atlarıyla kurulmuştur. Bunların yanında şâirin asıl tamamlayıcı unsuru teşkil eden hârikulâde zekâsı, sūr'at-i intikali, dile vukûfu ve zengin kültürü; bilhâssa irticâlen “bi'l-bedâhe” söylediği bâzı beyitlerin meydana gelişindeki irticâlilik vasfında bir kat daha değer kazanmaktadır.

Metnin adı Lâtîfi Tezkiresi'nde, Osmanlı Müellifleri'nde ve Yazma Diwanlar Kataloğu'nda Mecmaü'l-letâif olarak verilmiştir. Yayınladığım nusha şimdiki halde tek olduğu için, metnin başlığı olan Lâtifehâ-yı Mevlânâ Zâtî ibâresini aynen bırakmayı uygun gördüm. Sona, adı geçen şahıslardan edebî hüviyeti olanların, Sehî, Lâtîfi, Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde tezkirelerinden Zâtî ile olan münâsebetlerine âit notları tesbit ederek metni daha bir aydınlığa kavuşturmak için açıklamalar koydum. Diğer şahıslardan hüviyetini tesbit edebildiklerimi de bu açıklamalarda belirttim.

Metinde adı geçen manzum parçalar dîvânın müfredât bölümünde de yer almıştır. Aynı nûshada bulunmalarına ve aynı müstensih elinden

çıkmiş olmalarına rağmen, aralarında bâzı farklara rastladım Bunları metnin altında M (= müfredât) işâretiyle gösterdim. Müfredât bölümünde, Letâyif'de adı geçenlerden Ferîdi için 5, Şeyhî için 1, Revânî için 1, Keşfî için 1 adet kıt'a veya beyit vardır ki Letâyif'de anılmamıştır. Yine Letâyif'de adı geçmeyen şâirlerden Mesîhî, Enverî, İshak (İshak Çelebi olmalı), Harîmî, Mahremî, Sehî, Hayâlî, Necâtî için yazılmış, bir kısmı galiz, bir kısmı edîbâne ve zarîf hicivler vardır. Edebiyat tarihi için bir vesîka olmaları hasebiyle onlardan metindeki şahıslarla alâkalı olanları açıklamalara, diğerlerini en sona aldım. Açıklamaları metindeki isim sırasına göre düzenledim.

Lâţifehâ-yı Mevlânâ Zâtî

Mevlânâ Keşfî evvel evlendükde bu fakîr u haķire buluşup evlülükden ziyâde şikâyet eyledi. Ayıtdı : Mevlânâ Zâtî, bu evlülük ne güç olurmuş, bağrumuzı qarardup bilümüz bükdi. Bu sözi işidicek ihtiyârum kalmadı, bedihaten bu beyti didüm *Beyit* :

*Qarardup bağrünü bükmiş bilüni evlülük Keşfî
Görenler beñzedür sini iki boynuzlı bir yaya*

Lâţife Bir gün Mevlânâ Keşfî elinde bir dest-mâl tutar, lâţif nakş olmuş, bu duâ-güyuñuza aydur : Mevlânâ Zâtî, şu dest-mâli temâşâ eyle ye, ol alduğum hâtün nakş eyledi. Bu sözi işidicek hemân bu beyti didüm *Beyit* :

*Dest-mâle nakş işinde Keşfinüñ³
Rospılıklar ider imiş⁴ avreti⁴*

Lâţife Mevlânâ Keşfî bu za'if ü naķifi hicv eylemiş, çok beyitler dimiş, uzun uzak yârânüñ birine okıyu virmiş. Ol yârân ayıtmış : Ne çok dimişsin ? ol saña bir beyit dir ancak. Keşfî ayıtmış : Anuñ didüğü neye yarar, benüm beytümün ehli çokdur. Bunı işidicek bu beyti didüm *Beyit* :

*Keşfî çokdur beytümün ehli dimiş⁵
Vây ben anuñ ehl-i beytini s..em⁶*

Lâţife işitdüm; bir gün Keşfî ayıtmış : Bir hâtün aldum, şöyle mâl-dârdur ki kâr-bân-saraylar, hammâmlar yapmağa kâdirdür. Hemân bu rubâ'iyi didüm *Rubâ'î* * :

³ nakş içinde Keşfinüñ : Keşfiyâ nakş itmede M

⁴ avreti : avretün M

⁶ çokdur : yokdur M

⁵ Vay....s..em : Vay s..em ben anuñ ehl-i beytini M

* Vezin itibâriyle bu kıt'a rubâî olamaz. Rubâî kelimesi "dörtlük" ma'nâsında kullanılmıştır.

ZÂTÎ'NİN LETÂYIFI

5

*Keşfi hâtûnı yapa idi iki hammâmı eger ⁷
Ben anı görmesine nem var ise virür idüm ⁸
Birisi çifte biri yalıñız ola idi anuñ
Hele ben varup anuñ çiftesine girür idüm*

Lâtıfe Bir gün Keşfi, dünyâyı terk itdüm, şöfi oldum, diyu illere māl üleşdürürdi ; işidüp bu kıt'ayı didüm *Kıt'a* :

*Keşfi didükleri kişi dünyâyı terk idüp
Baş itdi cümle 'āleme mecmū'-ı mālını ⁹
Kimi halāl ü kimi harām idi anlaruñ
Baña tekellüf eyledi ol dem halālını*

Lâtıfe Bir gün Keşfi ayıtmış : Hâtunum devletümdür. Bu sözi işidicek hemān bu beyti didüm *Beyit* :

*Keşfi didükleri oğlan anıcağ 'avretini
Devletümdür dir imiş vāy s..eyin devletini*

Lâtıfe Mevlānā Keşfi 'avreti cānibinden tonatduğumu işidüp, güç gelüp ayıtmış : Hüneri var ise şan'atumdan tonatsun. Ol vakit ma'cūncı idi, hemān bu beyti didüm *Beyit* :

*Ma'cūnci Keşfiye ne var ol hoşkada didüm
Kalmadı nesne şıtdum anı beng idi didi ¹⁰*

Lâtıfe Bir gün yārān ile Ğalata cānibine seyre gitmelü olduk, Keşfi daħi bile idi, ayıtdı : Havā ıssı, ancak, gidecegümüz cānibde bir yārumuzuñ qarlığı vardır, tekellüfümüz yokdur, hemān benümdür, ol cānibe varalum ki harāret def'i için qarluca şu içelüm, didi. Faķır işidicek hemān bu beyti didüm *Beyit* :

*Öte yakada qarlığıñ var imiş
Varalum Keşfiyā qarūñ dögelüm*

⁷ hammāmı : hammām M

⁸ anı görmesine : anuñ girmesine M

⁹ cümle : halk-ı M

¹⁰ beng idi : ben gidi M (ikisi arasında tevriye vardır). Lâtîfi, tezkiresine bu beyti ve Keşfinin cevâbi olarak şunu almıştır :

İşüñ işdür Zâtiyâ bir kāmile alduñ ki anuñ

Kim görürse tonı naķşını aña baş indürür. Bk. Lâtîfi, Zâtî maddesi.

Lâîfe Bir zemânda ziyâde kulağum ağrıdı, hayli zahmet çekdüm. Keşfi işitmiş, aña hıķne eyüdü, diyu lâîfe itmiş. İllâ kendünüñ başı kel idi, bu beyti didüm gönderdüm *Beyit :*

*Keşfi fakîre hıķne eyüdü aña dimiş
Kel nesne bilse başına olurdu çâresi*

Lâîfe Bir zemânda bir alay nâzükler ile bir mey-hânedede muşâ-
habet iderdük, içlerinde bir zarîf harîf var; Topçı-zâde dirler, muttaşıl
bu za'îf ü nahîfe üleşür. Ben ayıtdum : Topçı-zâde, epsem ol, seni to-
nadurın. Ol ayıtdı : Benüm de murâdum seni söyletmekdür. Gördüm
ol böyle dir, bu beyti didüm *Beyit :*

*Hicv ile bir şıķı başayın Topçı-zâdeye
Odlar oşurdayın bu gün aña tüfek gibi*

Lâîfe Bir at cân-bâzi oğlu var idi, Melek dirler idi, karşı görür-
düm; gâh alaca, gâh aķ ata binerdi. Bir gün ben fakîre bulışı geldi;
bir al ata binmiş, bir iki lâîfe eyledi, ayıtdı : Mevlânâ Zâtî, beni beyit
diyüp tonatmalu olsañ ne dirdüñ ? Hemân dem bu beyti didüm

*Aķ tavar ile yeter al ata bindüñ ey Melek
Şimdiden girü bunuñ torusına binmeñ gerek*

Lâîfe Boyacı K̄ara dirlerdi bir yüzi k̄ara var idi, kendü nezâket
meydânında cerî, ammâ şaķalı k̄aba idi. Nâzükler ol şaķalı ona lâyıķ
görmezlerdi. Bu du'â-güya ayıtdılar : Mevlânâ Zâtî şu kişi şaķalını
uzatmağı hüy idindi, bir beyit diseñ ola ki hüyin keseydi. Ol dem bu
beyti didüm *Beyit :*

*Boyacı K̄aranuñ aķ rîşi ziyâde k̄abadur
Hadden aşub durur ayduñ aña kırsın üzerin*

Lâîfe Bir zemânda Merhûm Revânî Çelebi harâca gitmek istedi,
bu beyit ol vaķtın vâķi' oldu *Beyit :*

*Harâca gitmek isterseñ yarar yoldaşlarla git ¹¹
Revânî b.. yedi çoķdur şaķın yolda seni yirler*

Lâîfe Revânî Çelebi atdan düşüp ayağı unduğu dem bu beyt-i

¹¹ yarar : eyü M

lâîfe-güne vâkı^c olupdur *Beyit* :

*Çazā gelmezdi nā-ehle Revānī
Saña geldi şıdı İblis ayagın* ¹²

Lâîfe Bursada, Çakşırıcı Şeyhî dirlerdi, bir nâzük yār var idi. Bir uzun şakalı var idi, inüp t...ğına irişmiş idi. Bir gün başcı dükkānında paça yemiş, artan yağını şakalına sürmüş, çerāğ fetili gibi par par yanar, anı görüp bu beyti didüm *Beyit* :

*Şakaluña yine yağ degmiş ancak
Şakın billāhi ey Şeyhî şıçandan*

Lâîfe Bir gün Çakşırıcı Şeyhî ile kaplucaya giderdik: Biz çıktık, ol çıkmaz, yüzüp yorur. Bir oğlancuğa ayıtdık : Şeyhîyi bilür misin ? Ayıtdı : Bilürin. Biz ayıtdık : Saña bir beyit öğretsek aña okıyı virseñ ?.. Nola ? didi. Bu beyti öğretdük, vardı okıdı. Gördük, Şeyhî gülererek çıka geldi. Beyit budur *Beyit* :

*Sever kaplucayı Şeyhî ziyāde
İçinden çıkdığına rāzî olmaz*

Lâîfe Bir gün Çakşırıcı Şeyhînüñ dükkānına vardık üç kişi, bir tar dükkānı var, güc ile şıgduk, ol demde bu beyti didüm *Beyit* :

*Büzük deñlüce yire oturursın
Güc ile şıgdı ey Şeyhî üçümüz*

Lâîfe Çakşırıcı Şeyhînüñ şakalı uzun olduğu için her kişi şakalından tolaşurdu. Bir gün yārān ayıtdılar : Mevlānā Zātî sen de Şeyhînüñ şakalına bir nesne di e. Ol dem bu beyti bedihaten didüm *Beyit* :

*Bir nev-cuvān görüp didi kim rîşi beñzemiş
Çakşırıcı Şeyhînüñ yine atam şakalına*

Lâîfe Bir zemānda eyü mürekkeb işler Memi nām bir harif var idi. Dükkānına mürekkeb almağa vardum, Kîr-i Har dirler bir kâtib var idi, ol da geldi. Hemān Memi kalçup Kîr-i Hara koyu mürekkeb viridi. İhtiyārum kalmadı bu beyti didüm *Beyit* :

¹² İblis : Albız M

*Mürekkebcî Memî bilsem senüñ ol Kır-i Hâr neñdür
Aña turduñ koyı virdün baña döñdün durı virdün*

Lâîfe Bir zemânda ekâbir-zâdelerden bir garrâ dil-berle Ğalaṭa-da şoḥbet iderdük. Muşâḥabet arasında çok dürlü leṭâyif geçdi. Bu lâîfelere ol çerâğ-ı bezm-i cân germ oldı, egninde bir duḥânî firengî kaftân geyardi, ayıtdı : Mevlâna Zâtî şu kaftân senüñ olsun, yarın gel, odadan al, git. ‘Ale’ş-şabâḥ vardum, ayıtdı : Şandukda senüñçün şaklanupdur, evde kimse yok, anahtar anamdadur, sen gelmek lâzım degül, ben saña oğlan ile gönderürin, didi. Hōş, didüm, gıtdüm. Bir ay miqdârı mâ-beynde geçdi, gördüm göndermez, bu beyti didüm, gönderdüm; göricek kaftânüñ bahâsın göndermiş, ol beyit budur *Beyit* :

*Bize ol hıl’ati virmekde ne için deprenürsün süst
Eger bir kır-i hâr ola idi kalkar geydürürdün çüst*

Lâîfe Bir aḳ atum var idi, çok zemân idi benümle yâr idi. Bir kelimâti şîrin, suḥan-âferin, zarîf ḥarîf ayıtdı ki; mevlâna Zâtî senüñ tavaruñ ne hülî ne tülü tavadur ? Umardı ki aḳdur, mülâyimdür diyem. Bu mısrâ¹⁸la cevâb virdüm *Mısrâ* :

*Ḳatı aḳdur başı bek kışduḡuñ yire girer tarp tarp*¹⁸

Lâîfe Ḥarâccı Ḥüsâm dirlerdi, Edrinede bir mütevellî vardı, şâ’irdi, maḥlaşı Ferîdî idi ; bir gün anuñla bir bâğçede seyrân iderdük, ittifaḳ yağmur geldi, ol bâğda bir güzel çâr-ṭâḳ vâr idi, bâğ-bân geldi, Ferîdîye; çâr-ṭâḳ altına gel, şıgın efendi, didi; işidüp bu beyti bedihaten didüm *Beyit* :

*Ferîdî miskîni bostâncılar yağmurda gördükce
Yürî şol çâr-ṭâḳ altına hey miskîn şıgın dirler*

Lâîfe Bir gün Ferîdî şoḥbetde germ olup ayıtdı : Bu dehrüñ vefâsın görmiş yok dirler, illâ dinümçün ben gördüm. Bu sözi işidicek bu beyti didüm *Beyit* :

*Dinüm için görmişem dehrüñ vefâsın dir imiş
Zâtîyâ ayduñ Ferîdî yok yire and içmesün*

¹⁸ bek : Metinde “bekdür” şeklinde. Fakat vezin aksaklığını gidermek için “bek” olarak düzelttim.

Lâîfe Bir zemānda ekābîr-zādelerden biri bir nice çelebileri devlet-hānesine da'vet eyledi ki ol gice bunları 'ālî ziyāfet eyleye. Bu du'ā-güy-ı bî-riyāyı da'hi gice bize gelsün diyu haber göndermiş. Aḥşam oliceک vardum devlet-hāneleri kapusına, iĉerüden bir bî-devlet ĉıĉdı, ayıtdı : Hōş geldüñüz, ammā şöhet yarın giceye kaldı, yarın gice gelsiz. Gerĉek şandum, döndüm gitdüm. Meger fakîrden müte'essir olmuş bir kimse var imiş, ol gelürse ben giderem dimiş, fakîri şavmışlar. İrtesi, kaızıye ma'lüm oldu, bir kıt'a didüm gönderdüm. Korkularından ellişer akça cem' itmişler, sekiz yüz akça olmuş, göndermişler, bunuñ ötesin dimesün kerem eylesün, dimişler. Ol kıt'a budur *Kıt'a* :

*Bilmezın hikmet nedür şöhetlerinden Zâtîyl
Şavdılar bir lû'b ile dün gice bir kaç bed-fi'âl¹⁴
Döne döne dürlü şüretlerle oynarlar meger
G..lerine mum şokup mænend-i fânüs-ı hayâl*

Lâîfe Bir zemānda Koĉı Beg nām bir 'azîz var idi, dört mülak-kaḥ kimesne anuñla yār idi. Biri za'if ḥarîf idi; Na'nā ĉubı dirlerdi, illā yavuz kimesne idi. Biri bir danĉazca ḥarîf idi; Koĉ T..ağı dirler idi. Biri bir lep ş..dı ḥarîf idi; Fil B..ı dirler idi. Biri nāzük kimesne idi; be-hey ādem diyu söylerti, ol sebebden ana Ādem dirler idi. Bir gün Fil B..ına Koĉ T..ağı incinmiş; bunu ben öldürin, yirin nice olursa olsun] dimiş. Yārān ayıtmış : Ol bir büyük kimse, sen bir miĉdārsız ḥarîf, anı nice yirsin? Ol da ayıtmış : Na'nā ĉöpi baña yoldaşlık ider, ikimüz yirüz. Bunu mezkûr Ādem işitmiş, bu fi'le incinmiş. Koĉı Bege da'hi bu kaızıye ma'lüm olmuş, Ādeme ayıtmış : Sen neye incinürsin, anlar ne eylerlerse eylesünler? Bunu fakîr işitdüm, bu beyti didüm, Koĉı Bege okuyı virdüm, be-ĝāyet ḥazz idüp bir kaftān virdi *Beyit* :

*İncinse 'aceb midür anuñ fi'line Ādem
B..ı çöp ile yimege başladı t..ağüñ*

Lâîfe Bir zemānda Balıkesreye sancaĉ begi geldi, ĝāyet ḥasîs ḥarîf idi, yanından bir manĉır ĉıkşa cānı ĉıkar şanurdu. Bir kaşide didüm cāyize virmedim. Beni tonatmışsın, yalan söylemişsin, didi. Ben ayıtdum : Gerĉek söylense nesne ḥāşıl olur mıdı? Olurdu. Bu kıt'ayı didüm, okudum, ziyāde ḥazz itdi, vāfir cāyize virdi *Kıt'a* :

¹⁴ Şavdılar : Sürdiler M

*Geldi bir server-i kerem kânı
Kereminden cihânı itdi ğanî
Lûtfı şöyle lâtfîdür kim anuñ
Kimse görmez lefâfetinden anı*

Lâtime Bir zemânda Şaşa Beg merhûm, İstanbulda şubaşı idi. Bir gice bir ‘âlî meclis eyledi, zurefâ cem‘ itdi. Kebîrî dirlerdi bir nâ-zük yâr var idi; anuñ üzerine bir mashara harif geçüp oturdu. Bi-ihtiyâr ol meclisde bu kıt‘ayı didüm, okudum, Mashara bî-edebliğine pe-şimân oldu, Kebîrî merhûmı re‘āyet idüp şadra geçürdiler, fakîre Şaşa Beg vâfir bahşış itdi, ol kıt‘a budur *Kıt‘a* :

*Yere geçse yeridür döne döne çarh-ı felek ¹⁵
Eyledi ehl-i kemâlün yerini şaff-ı nî‘âl
G..ine mum şokuban döne döne oynayanı
Dürlü şüretler ile niteki fânüs-ı hayâl
Getürüp şadra vü altında kalur kāmîl olan ¹⁶
‘Acabā yoḡsa eşek s..i midür ehl-i kemâl*

Lâtime Bir gün Ferîdî ayıtmış, bu Zâtî yâ remmallık itse, yâ şâ‘irlik itse; noḡud bigi kaḡı aşda olursa çıkar. İşitdüm bu beyti didüm *Beyit* :

*Şâ‘ir ola remmâl ola Zâtî be Ferîdî
Tut aḡzuñı saña ne sen anuñ yahısısın ¹⁷*

Lâtime Şehr-i İznîk‘de Kuyumcı-zâde dirler bir zarif harif var idi; yüzinde çibanlar çıkardı, şüreti çirkîn idi. İznîkde olan çelebiler aña üleşürler idi. Kimisi, yûri be cüdām gökcekler, dirdi; kimisi, koy a şu miskîni, dirdi. Bir gün çelebilerün biri bunu gökceklere katmak gerek-dür diyü üleşdi, bedihî bu beyiti okudum ziyâde hazz itdiler *Beyit* :

*Kuyumcı-zâdedür gökceklerinden birisi şehrüñ
İnen seçme bu miskîni yâ illerden cüdâ mı olsun*

¹⁵ geçse : geçsün M

¹⁶ Geçürüp : Geçürü. M

¹⁷ Yahısısın: Metinde *يخسى سن*. Müfredât kısmında *يخسى* kelimesi atlanmış, yerine *ش* veya *ث* noktaları şeklinde üç nokta bırakılmıştır.

Lâîife Bir gün Ferîdî bir aķ kaftân geymiş, ard etegi balçık olmış; yağmurlu gündi, gördüm, bu beyti didüm :

*Üç karış yer ardı kir olmuş Ferîdînün temâm
Yok mecâli dâmenin divşürmege rencür imiş* ¹⁸

Lâîife Bir zemânda İstanbulda remmâl idüm. Leb-i deryâya seyre vardum. Deryânun dil-i mü'min gibi derünü şâfi, gam-gin gönülleri açmağa bîrünü kâfi, kızmış bedenlere âbî şâfi. Temâşâ iderken bir lâîife-güy, kelimâtı dil-cüy, adı Pîri, tekellümde yok nazîri, bir gözi sefid hayâlât-ı sinid eyler harif var idi dîde-i sefidî gibi nâ-gâh çıkageldi, gördi ki deryâ yüzün temâşâ iderin, ayıtdı: Mevlânâ Zâtî remil-den ferâgat eylemişsin gibi şuya baķıcılığa başlamışsin. Ben de ayıtdum ki remilde âdemün kızıl manķır ile gözün bozardurlar, ola ki bunda aĝ aķça ele gire ve hem baķlacılık da eylesem gerekdür, müşteri bulunmaya mı? çürük baķlanun kör alıcısı olur. Çün bunu işitdi, harif gülererek çavdı.

Lâîife Bir zemânda Yaralu-zâde Zekî Çelebi şi're heves itdi, ne kadar şi'r dirse getürüp ben faķire 'arz iderdi, eyüsine eyü kemine kem dirdüm. Bir gün ğarrâ ğazel dimiş, getürdi gördüm. Ben ayıtdum: Çelebi bu ğazeli Hassân görse istihsân iderdi, Selmân görse سلمه الله ¹⁹ dirdi, güzel dimişsin didüm, be-ğayet hażz itdi, ayıtdı: Be mevlânâ Zâtî kimerde şi'rlere dirin, Âb-ı Hayâta beñzer; kimerde b..ların, nedendür? Ben ayıtdum Çelebi, şi'r vilâyet ile dinür; dimişlerdür ki,
Meşnevî :

اولا شعرست آخر كيميا از كمالات بلند اوليا ²⁰

vilâyetde kabz u baş vardır. Baş olduğuñ zemânda şi'ri Âb-ı Hayât bigi dirsın, ammâ Kabz olduğuñ vaķit b..lar yirsın.

Lâîife * Bir zemânda Leglek Seyyid dirler bir emîr var idi, manşıbına Kâdî 'arz virmiş. Bir kimse daĝı var idi, Aĝı Hasan dirlerdi, anun manşıbına daĝı 'arz virmişler. 'Arz getürenler Kâdî-'askere şunmuşlar. Kâdî-'asker efendi faķire adam göndermiş, vardum, du'â eyledüm. Ayıtdı: Bir kaç kimsenün manşıbına kâdîları 'arz virmiş, birini sen al. Ben daĝı mezkûr Hasanla Leglegin manşıbın taleb itdüm.

¹⁸ divşürmege : devşürmege M

¹⁹ "Allah selâmet versin" veya "Allah da bunun güzel olduğunu teslim etsin".

²⁰ "Evliyânın yüksek kemâllerinden ilki şiir, sonuncusu kîmyâdır".

* Bu lâîife Aşık Çelebi Tezkiresinde biraz farklı olarak aynen geçer.

Efendi ayıtdı : Yā Ḥasan ne yisün ? Ben ayıtdum : Ḥasan aḡu yisün. Güldi, ayıtdı : Anı koy a. Ben ayıtdum : Leglegün yirin virün. Efendi ayıtdı : Yā Leglek ne yisün ? Ben ayıtdum : Leglek yılan yisün. Efendi ayıtdı : İki su'ale iki cevâb virdün, mansıb degül dünyâ deger. Leglegün yiri iki karye idi, on bin biñ beş yüz altmış aqça yazardı. Efendi Sultân Selim Ḥazretlerine 'arz itdi; bu lâtifeyi bile. Ḥöş gelmiş, ol köyleri baña şadaqa eyledi.

Lâṭife Vefâ-zâdede olduğumuz zemânda, ramażanda, bayrama karşı dervişler ḥalvete girerler, mu'tekif olurlardı. Bir derviş var idi, adı Yaḡinî ; ol daḡı mu'tekif oldu. Ammâ bizümle eksüksüz lâṭife eylerdi. Bayram olduğda ḥalvetden çıkdılar. Buluşdum ayıtdum ki : Mevlânâ Yaḡinî vâ y ne şafâ sürdünüz ! Siz i'tikâfda iken ben faḡir ü ḡaḡir, 'Abdurrezzâḡı düşümde gördüm, ayıtdum : Bizüm dervişler mu'tekif oldılar ḡayli gökçek ḡalleri var. 'Abdurrezzâḡ ayıtdı : Anları bize işmarladılar, biz güderüz gözedürüz. Ben ayıtdum : Sultânüm; mevlânâ Yaḡinî Ḥazretleri ḡayli kâbil kimesne, bî-naḡir dervîşdür. 'Abdurrezzâḡ ayıtdı : Mevlânâ Zâti, gütdüğüm toñuzu baña mı ögredürsin?..

Lâṭife Bir gün şoḡbetde yârân pâk-dâmânlıḡ baḡsin itdiler. Küçük dirler bir dervîş-zâde var idi; zemânında gözleri 'ayyâr ve kendü şive-kâr idi. Şabâ gibi esdi şavurdi, üzerine toz kondurmadı. Ayıtdı : Mevlânâ Zâti beni küçükden bilür, niçe bilürse söylesün. Ben ayıtdum : Gerçek bir şâḡib-i tekye dervîşün oḡlı idi. Babası yirinde bu otururdu. Tekyelerine bir muḡallaḡ²¹ müsâfir gelse ḡalkar oturduḡı yeri aña gösterürdi, ol müsâfir başın şoḡar ḡöş geçerdi. Ve daḡı ḡalkalu sofrayı öñine getirürdi. Müsâfir burnın baturı döḡer idi, oḡ vâ y ne lût olur bir taḡımı bir kızıl deger dir idi. Çün yârân bu lâtifeyi işitdiler, ziyâde feraḡ oldılar.

Lâṭife Bir zemânda Balıkesirde Mustanşır-zâde sancaḡ begi idi. Anlarla muşâḡabet iderdük. Maşḡara Ḥasan dirlerdi bir nâzük, söz meydânında çâbüḡ kimse var idi. Balıkesir ovasında Kesek nâm karye-nün sipâhisi idi. Seferden bî-ḡuzûr olmuş, ayıtdı : Bu sefer ne belâdur, ḡuşuşâ ki cânüm derde mübtelâdur, şimdengirü baña bir oturaḡ olaydı, ḡuzûr ideydüm didi. Ben ayıtdum : Ḥasan Beg şimdiye dek sipâhi idün, Kesegi yirdün; şimden girü mütevellî ol, oturak düş ḡaplucayı, murâduñ bul. Mustanşır-zâde bu lâtifeyi işidicek ḡâyet şafâ sürdi,

²¹ Metinde مقلق şeklinde yazılmış olan bu kelimenin ma'nâsını tesbit edemedim. Prof. Ali Nihad Tarlan'ın kanaatine göre türkçe "kulak" kelimesinden mufa'al bâbına uydurulmuş olup "kulaklı, kelle kulak yerinde" ma'nâsındadır.

faķire bir kaftān bağışladı.

Lâṭife Bir zemānda Kızıl Ahmed oğlı Mırzā Beg bir cennet-miṣāl çayırdā çāderle otururdu. Vardum bir kaşide iletdüm ve çāderi temāşā eyledüm. Bir güzel münakkaş çāder ki hemān cennet köşkine beñzer. Ben ayıtdum : Sultānum hemān cennete girmiş mü'mine dönmişsin, ne güzel çāder olur, diyu arķamı direğine tıyamışdım. Ol ayıtdı : Mevlānā Zātī bu çāder Hindūstāndan gelüpdür. Şol ardundağı direk Hindistān kozi ağacıdur. Döndüm diregi koķdum. Ayıtdum : Sultānum gerçek dirsiz; ıssı ot ile perverde olmuş. Ancak hemān Mırzā Beg gülmege başladı, zirā meşeldür ıssı ot ile ıssı büzüğine dirler. Ayıtdı : Mevlānā Zātī seni az nesne ile şavsam gerekdür, ammā vāfir baħşış ideyüm. Ben ayıtdum : Nolaydı bu lâṭifeyi itmeyeydüm. Ol ayıtdı : Niçün ? Ben ayıtdum : Sizi yoğına oturtdu. Biraz buña dağı güldi, vāfir 'aṭā itdi.

Lâṭife Bir zemānda Muħarrem dirlerdi, halk içinde hõrmetlü, metā^c-ı vaşlı kıymetlü, hüsn vilāyetinde devletlü, lebi sükkerden tatlu, sözi şehden lezzetlü bir maħbüb var idi. Bu beyti aña oķıyu virdüm
Beyit :

*Şol şeker leblerle şorsañ hālūmi
Ben dağı disem sizi şormak gerek*

çün bunu işitdi, ne hõşça beyit olur didi. Gördüm şir'den şafālu, ben ayıtdum : Muħarrem Çelebi saña bir ğazel disem bārī. Ol ayıtdı : Kātma kārma olmasa, hayāl-i hāş olsa, şimdiki şā'irlerūñ şir'i hep kātma karmadur. Ben ayıtdum : Be-hey begüm, nice idelüm, kātmayınca olmaz. Ol ğonça bu sözi işidicek bülbül gibi söylerken gül gibi kızardı ve ğonça gibi dem-beste oldi.

Lâṭife Bir zemānda Mevlānā Vişālī İstanbula geldi. Ben faķir ü haķire buluşup ayıtdı : Cümle şir diyen şu'arānuñ eş'arın gördüm, sende kabiliyyet cümleden ziyāde, kelimātuñ ğuşāde, yetişseñ üstāda, belāgat humından içseñ bāde, eş'ār-ı dil-ğuşāda, elfāz-ı cān-fezāda nazirūñ olmazdı. Gel e saña feşāhat u belāgatı bildüreyin, didi. Ben ayıtdum : Mevlānā Vişālī sen baña mu'allim olma, ben tek tırur kimse degülin, zirā kimi olursa hicv iderin. Üstāduñuñ ğidi g..ini s..em dirler. Vişālī bu sözi işidicek şuyı çeltüğe aķıtmiş gölcük gibi kırıyı kıldı.

Lâṭife Bir zemānda bir simin-beden şirin-suhen dellāk var idi, hüsn ü melāhat anuñla yār idi, adın işiden şoyunur tırāş olurdu, nām-ı şerifi Derviş Huseyn idi, hāmmāmına varan şõfileri ğalvete koyardı. Bir ğün hāmmāmına vardum, kisesini yuyup pāk eyledi, ayıtdı : Mevlānā

Zātî, ayıtdı, ne dirsın sürüşdüreyin mi? Ben ayıtdum : Kiseñle kirümüzi almak istersin, eyü dellâksin, ammâ kisen seyrek, saña şıķı gerekdi, hem incerek gerekdi yoğına tuş gelmişsin. Çün bu lâtifeyi işitdi, ihtiyârsız fakîri kocdı ve tıraş itdi.

Lâfife Bir zemânda Şarmaşık dirler bir zarif harif var idi, ziyâde nâzük yâr idi, ben fakîr ü haķire üleşür tolaşur idi. Bir gün ayıtdı : Be mevlânâ Zātî, senünle lâfife itmeyüp saña tolaşmamâğa ihtiyârum yok, bilmezüz hikmet nedür; didi. Hemân bu beyti didüm *Beyit :*

*Bize tolaşduđuñ bu şarmaşıkstın
Ađacsızduñ ağaca tolaşursın*

Lâfife Amasiyyelü bir sâ'ire var idi, Mihrî Hâtün dirlerdi, İstanbulda olurdu, karımış gitmiş ere varmamışdı, bâkire idi. Paşa Çelebi dirler bir 'azîz var idi, Ebû Eyyüb-ı Enşârî medresesinün müderrisi idi, bir gün Mihrî Hâtünü istemiş ki ala, hâtün idine. Ol dağı kayıl olmamış. Ben dağı işitdüm, bu kıt'ayı didüm *Kıt'a :*

*İşitdük istemiş Mihrîyi Paşa
O pîre kendüyi râm eylesün mi
O miskîn bunca yıl oruc tutupdur
Eşek s.. iyle bayram eylesün mi*

Bu kıt'ayı işidüp, Mihrî Hâtün merhûme ziyâde şafâ sürüp, nolaydı bu kıt'ayı ben dimiş olaydum, dimiş.

Lâfife Bir zemânda bir yaycı zarif harif var idi, yüzinden baş ve bart eksük olmazdı, gören gökcekler şanurdu. Bir gün ben fakîr u haķire ayıtdı : Seni kitâb açar dirler, varsam açıvirseñ, görsem. Ben ayıtdum : Seni eyi yaycı dirler, yayı virseñ, bir kuş ursam. Yine ol ayıtdı : Kitâbı açıcak benleyn seçer misin, seçme misin? Ben ayıtdum : Hep illerün zamîrin seçerin, sen illerden cüdâ mı olsañ gerek? Huşuşâ sen a miskîn şehriñ gökçeklerinden birisin. Hem baña geçende yolda kitâb açdurduñ, sen ol yoldağılardan degül misin? didüm. Harif hacil olup gitdi.

Lâfife Bir zemânda bir bostancı oğlı var idi. Kendüsi bâğ-ı cemâle tezerv, lâķabı ırđanur serv idi. Bir gün dest-mâlin şeftâlû ile toldurmuş, alup gider. Ben ayıtdum : Ey serv-i bâğ-ı cinân, şeftâlû umar senden cân, bir şeftâlû virseñ olmaz mı? Ayıtdı : Çiçeđi burnında hıyarum var, yemez misin? Ben ayıtdum : Bu senün hıyarunuñ dibi ne

yoğın, depesi gök ala, dibi kızıl ala; torusu arşlan başına beñzer, dibi eşek s..ine. Çün oğlan bunu işitdi bir kaç şeftâlû virdi.

Lâîfe Bir zemânda bir kaç 'aziz yārân cem' olup 'ayş u 'işret iderdük. Bunlaruñ biri Memi Çelebi dirler bir merdüm-zâde; müdâm elinde bâde, halk-ı cihân aña üftâde, kâmeti serv-i âzâde, gönli gül gibi güşâde idi. Ve ol meclisde bir bi-dil yolında ölmege maħal, ğarrâ güzel var idi, adı PİRİ; cümle 'âlem esîri, cihâna gelmemiş nazîri. Aña Memi Çelebi ziyâde üleşdi, be-ġâyet bi-huzûr eyledi. Ben ayıtdum: Memi Çelebi sen ziyâde yinisin, senüñ g..üne bir ağır taş aşayduğ, amma aşacağumuz taş aķ olaydı. Çün bunu Memi Çelebi işitdi, incinmek şüretin gösterdi. Ben ayıtdum : Memi Çelebi incinme, haķâ itmişin, inen yini degülsin, bir ağırca ağac aşmak da olurmuş. Çün bu lâîfeyi işitdi, gül gibi gülmege başladı.

Lâîfe Bir gün Keşfi germ oldı, dört yüz bi-nazîr ğazelüm var didi. Ben ayıtdum : Dört yüz ğazelüm didüğüñ, kim bilür ne yigrenci nesnelerdür, baña on dâne ser-âmed ğazel getür ş..ayın dört yüzüne.

Lâîfe Bir zemânda Ferruhî ile Vefâ-zâdede olurduķ. Gündüzün şâyim olur, gice ekâbir evine varurdu. Ben ayıtdum : Ey Ferruhî, hoş hasîs harıfsin, aķça harcanmamağ için gündüz oruc tutarsın, gice ekâbir evine gidersin. Ferruhî ayıtdı : Mevlânâ Zâtî, çün oruc tutduğumu hissetümden tutarsın; giceler sabâha degin namâz kılurun, benüm namâzumdan ġayrı babamuñ oğlançuķdan beri yüz yigirmi yaşına dek kılaçağı namâzı bile kıldum, aña ne dirsın? didi. Ben ayıtdum : Ol da ziyâde hissetüñdendür ki; babañ öliceķ kimseye ışkâķ-ı şalât virmeyeyin, mâli baña kıalsın dirsın. Bunu Ferruhî işitdi, şol kıadar güldi ki vaşfa kıabil degül.

Lâîfe Bir zemânda bir tıraşı güzel dellâķ-i bi-nazîr, cemâli mâh-ı münir, görenler olur esir, Yüsuf nâm ġulamî var idi. Kıul idi ammâ Mışr-ı hüsnüñ pâdişâhı, güzeller anuñ sipâhı idi. Ħammâmına varduğumuzca tatlu tatlu şuya düşmiş şeker gibi ezilürdüķ. Bir güzel siyâh perçemi var idi bil bekler yol başardı. Bende çekmiş bağlamış, başı üzerinde turur. Ben ayıtdum : Yüsufcuğum, yazuķ, bu perçem ne ġünâh eyledi bağlarsın, benüm boynuma bendin gider, hem ne ġarrâ perçem olur, 'ömri uzun olsun, didüm. Ayıtdı : Mevlânâ Zâtî, eger beğendünse saña aşlatalum. Ben ayıtdum : Yüsufcuğum, eger yanuñda aşlamak câyizse, ard cânibinden lûtf eyle ben aşların. Çün bu cevâbı Yüsuf işitdi, âferin didi.

Lâîfe Bir zemânda ġözleri şaşı bir harif var idi, Şaşı Bali dir-

lerdi. Balıkesrede. İne Beg Şubası 'imâretine kim mütevellî olsa anı yirine nâyib ider, kendü maşlahatına giderdi. Bir gün mütevellî degişildi, âhar mütevellî geldi. Dervîş Hasan dirlerdi bir nâzûk, lâtıfe meydânında çâpûk yâr var idi. Anuñ dükkânında kelimât iderken nâ-gâh Şaşı Bali çıka geldi. Ben ayıtđum: 'Aceb yeñi mütevellî dağı yirine Bali nâyibdür mi ki? Dervîş Hasan ayıtdı: Ol müstaķim kişi ister bunuñ iki gözine toğruluğı yoğdur ilmen ²². Bali bu sözi işidicekşincindi. Ben ayıtđum: İncinmek ne lâzım, bir kişi şaşa geldi, bir söz söyledi. Bali işidicek gülmege başladı.

Lâtıfe Bir zemânda yârân bir yirde cem^c olup şoĥbet iderdük. Keşfi bir risâle yazmış, cümle ehl-i şanâyî'î zemm eylemiş, ol añıldı. Bir maĥbûb u maĥlûb u mergûb çıkırıkcı-zâde var idi, Piri Çelebi dirlerdi, Ol ayıtdı: Billâhî mevlânâ Zâtî, çıkırıkcılara ne didi ki? Ben ayıtđum: Şaķalluları inli ²³ köfte-hızrlardur yalın yüzlülerinün ağcalığı ğarrâdur dimiş, Ve hem bir gün çarşularından geçerken, şarmsak dögeci çevürürlermiş, tezgâhlarından çıkardılar baña gösterdiler; çevürün çevürün g.. ünüze şoķuñ didüm, dimiş. Çün dil-ber bunu işitdi, ayıtdı: Mevlânâ Zâtî, ol Keşfi dükkân önine uğrasa, şarmsak dögecini anuñ g.. ine şoķarduk, kıyamete degin acısı içinden çıkmazdı.

Lâtıfe Babam merĥûmdan ħalmış bir bâğum var idi, üzümünün her dânesi bir şişe şeker şerbetine beñzerdi, İskender anı görse Âb-ı Ħayât taleb itmege gitmezdi. İki ĥarîf var idi, birine İt İskender, birine Kuş Kâsım dirlerdi; yolları ol bâğa uğramış, vâfir üzüm yemişler, geldiler, benden ĥalallığın istediler. Ben ayıtđum: Anuñ ne ĥalallığın istemek gerek, anı babam merĥûm dikdügi vaķtin it yisün, kuş yisün, dimişdür. Bu lâtıfeyi işidüp gülüşerek gitdiler.

Lâtıfe Bir zemânde bir vâ'iz Ayaşofyada çalıcı mehterlerin ziyâde zemm itdi, talebe kısmını ve sühtevâtı medĥ eyledi. Va^czı tamâm itdükten soñra ol vâ'ize bulışđum, ayıtđum: Mevlânâ, anlaruñ kim niyyeti ĥayradur, anları zemm idersin; şunlaruñ kim şerredür, medĥ idersin; bunuñ ne aşlı var? Ayıtdı: Nice? Ben Ayıtđum: Ol mehterleri kim zemm eyledün, anlar Ħaķķa tazarru^c iderler; cümle ümmet-i Muĥammedün ĥâtunları ĥâmîle olsun, oğulları toğsun, varalum nevbêt çalalum, dirler. Ve bir oğlan toğsa, nevbet çalsalar, du^câ iderler; bu oğlan büyük olsun, babası sünnet eylesün, yine gelem şenlik idelüm, dirler; andan soñra evlensün, yine şadlıklar idelüm dirler; andan soñra bunuñ

²² Metinde bu kelime ایلمن şeklinde yazılmış. Ma'nâsını tesbit edemedim.

²³ Metinde ایکی şeklinde. Bunun da Ma'nâsını tesbit edemedim.

da oğlu kıızı olsun dirler, ümme-ti Muḥammed artduğın isterler. Ol medḥ eyledüğüñ süḥtevat, bir devletlü vefât itse, meyyitine varsam, baña bir iki akça virseler, dirler; ümme-ti Muḥammedüñ eksildüğüñ isterler. Çün bunı vâ'iz işitdi, inşâf itdi.

Lâṭife * Merḥûm ve mağfûr Sultân Bâyezid zemânında yılda üç kaşide virürdüm; birin nev-rüzda, ikisin iki bayramda. Bahârda iki biñ akça, bayramlarda bir yüzi çuğa kaftânlar virürlerdi. Geymezdüm kemḥâ olduğıçün, şatardum. Şof cübbe taleb itdüm, bu kıt'ayı didüm
Kıt'a :

*Ben ey erkân-ı devlet kılzum-i dürr-i ma'ânîgem
Sipâh-ı ceng-cüya yaraşur yaşıl kızıl kemḥâ
Baña pür-mevc mâ'î şof lûtf eyleñ disün gören
Nesim-i lûtf-ı şâh ile bu gün mevc urdı bu deryâ*

divâna iletdüm, 'Alî Paşa merḥûm vezir-i a'zam idi, okıyu virdüm. Defter-dâra ayıtdı : Bizüm Monlâ Zâtiye bir mâ'î şof cübbe vir, bir yüzi kızıl iskerlet çuğa olsun. Defter-dâr ayıtdı : Şâ'irlere şof cübbe virilmez, monlâlara virürler. Ben ayıtdum : İşde Paşa Ḥazretleri Monlâ Zâti diyu yorur, bunlaruñ şehâdetiyle bir şehir almak olur, degül cübbe. Defter-dâr ayıtdı : Bunlar saña monlâ didükleri bir gözsüz ḥarife gözlüce demek gibidür, nakiz ile ta'bir iderler, yoḥsa monlâ degülsin. Ben ayıtdum : Niçün monlâ degülin, Edirneye, Bursaya, İstanbula kaḍî nâyibi olmaḥ elümden gelür. Defter-dâr ayıtdı : Saña bir su'al ideyin, cevâba kaḍirseñ monlâsın. Ben ayıtdum : Ḥoş. Ferâyizüñ bir müşkil yirinden su'al itdi; gördüm bildüğüñ yir degül, yüri büyük kaızıye didüm. Defter-dâra 'Alî Paşa ayıtdı : Çelebi, monlâlik muḥarrer oldı, cübbeyi vir. Bir lâṭif şof cübbe virdiler.

Lâṭife 'Alî Paşa merḥûm bir gün ben fakir ü ḥakirün bir kaç dâne gazelin görmüş, hōş gelmiş, niçün bize gelmez dimiş. İşitdüm, bir kaç dâne gazel yazdum, divânına varup şundum. Şikâyet kağıdı şandı, yazıcıya virdi. İbrâhîm Paşa oğlu 'İsâ Beg yanında otururdu, ayıtdı : Sultânım bu monlâ Zâtidür, size gazeller getürmüş. Beni daḥi Paşa görmemişdi, yüzüme baḳdı; ayıtdı : Zâti güzelce degülmüş. Ammâ kendüzinden çirkin-şekil yoğ idi. Ben ayıtdum : Sultânım; yigit yigidün âyinesidür. Paşa çün bunı işitdi, kaḥkaḥa ile güldi. Gazelleri aldı vâfir bahşış eyledi.

[*] Bu lâṭife dahi Aşık Çelebi tezkiresinde Zâti maddesinde, farklı olarak Zâti'nin ağzından rivâyet olunmaktadır.

Lâṭife Bir gün Bursada bir ğarrā dil-berle kabrucaya giderken bir nice 'avretlere uğraduk. Ol dil-ber zen-bāre idi. 'avretleri göricek ayıtdı : şatuluğ yarma yaçalı gönlegünüz var mı? ziyāde murādumdur. Aralarından bir mütekellime ayıtdı : Sizüñ oyma yağa çıkalı bizüm yarma yağalarumuza kimse baķmaz oldu.

Lâṭife Bir gün 'Alī Paşa merhūm kapucı göndermiş, ben fakır ü haķiri istemiş. Vardum gördüm; Paşa B. .ı dirler bir harif var idi, anuñla şatranc oynar. Paşa beni gördüğü gibi ayıtdı : Mevlānā Zātī, benüm hālūmden senüñ haberüñ yoķdur, bunadum b. .umla oynarın. Ben ayıtdum : Sulṭānum, b. .uñuzla oynaduğunuz kayırmaz, tek önegülük itmeñ, ta'lim idenlerüñ ta'limin tutuñ, sizi Paşa B. .ı yenmesüñ, önegüyü b. .ı yeñer dirler. Paşa bu lâṭifeyi işidicek ziyāde güldi.

Lâṭife Bir şā'ir var idi, Beñli Hasan dirlerdi, maḥlaşı Āhī idi. Hüsrev ü Şirine nazire kaşd itmiş. Bir gün bir nāzük ol didüğü kitābdan bir haber getürdi, gördüm, ben ayıtdum : Söz yoķ. Ol yār varup Āhīye ayıtmış : Senüñ didüğüñ kitābı Zātī begenmedi. Āhī daḡi bize selām virmez oldu. Bu kıṭ'ayı didüm, gönderdüm *Ḳıṭ'a* :

Bize iller sözi ile şıve vü nāz eyleme Āhī ²⁴

Götürme sözlerinden anlaruñ 'ālemde nāzük çoķ

Baña bir cüz getürdiler kitābuñdan anı gördüm

Didiler nice şu billāhi Zātī ben didüm söz yoķ

Lâṭife Kāḡi-'asker-zāde Meḡemmed Şāh Çelebi dābbe dimekle ma'rūf, semāniyyede müderris idi. Bir gün bu fakır ü haķirüñ vefķ eyledügin işitmiş; ayıtdı : Mevlānā Zātī bize bir vefķ idi virseñ. Ayıtdum : Sulṭānum dünyevī mi yoḡsa uhrevī mi olsun ? Ayıtdı : Dünyāvī olsun. Ben ayıtdum : Bir āyet vardır, anı vefķ ideyin. Ayıtdı : Nice āyetdür? Ben ayıtdum : *ومامن دابة في الارض الا على الله رزقها* ²⁵ çün bunu işitdi, gülmege başladı; ayıtdı : Mevlānā Zātī baña Dābbe diyeni bulsam depelerdüm, amma senüñ diyişüñden ziyāde hażz eyledüm.

Lâṭife Bir zemānda bir kāḡi-zāde var idi, Emrullah Çelebi dirlerdi. Bir gün bir şöḡbetde babasınuñ fażlın söyledi, şol kağar medḡ eyledi ki vaşfa kābil degül Ben ayıtdum : Emrullah Çelebi, senüñ

[24] eyleme : itme ey M

[25] " Yerde yürüyen hiç bir canlı hāric olmamak üzere hepsinin rızkı Allāhın üstündedir." Kur'ân. XI (Hūd), 6

babañ ziyâde nādān imiş; eger nādān olmayaydı senüñ aduñ Emrullah
komazdı. Ol āyeti bilmez midi? Ayıtdı: Nice āyetdür? Ben ayıtdum:
وكان امر الله مفعولا²⁶ saña mef'ül dimiş yoḥsa mef'ül olacaḡuñ bilür
midi? Çün bunı Emrullah işitdi bî-iḥtiyār olup gülmege başladı.

والعبدة على الراوى واستغفرالله مما قلت واتوب اليه²⁷

[26] “Allâh'ın emri yerine gelecektir” Kur'ân IV (Nisâ), 47

[27] Günâhı söyleyenin boynuna, söylediḡim şeylerden dolayı Allâh'dan afiv diler ve tövbe ederim.

AÇIKLAMALAR

Keşfi (ölm. 1538-39=945): Germiyan vilâyetinden Gedüs kasabasıdır. Hakkında en geniş ma'lûmât Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde tezkirelerinde verilmektedir. Her ikisi de şairliğini beğenmiyorlar. Zâtî ile olan münâsebetini Âşık Çelebi şöyle hikâye ediyor: "...Zâtî ile mühâcâtları çokdur. Ammâ Zâtî'nün maħallesi imâmı hacca gidüp Zâtî-yi yirine nâ'yib naşb idüp cemâ'at kabûl itmedükde bu beyti hõşça vâkı' olmuşdur *Beyit* :

*İtmediler kabûl imâmetüni
S..eyin Zâtîyâ cemâ'atüni ..."*

Kınalı-zâde, Zâtî maddesinde, Zâtî'nin ağızından şu vak'ayı naklediyor: "...Merhûm İbrâhîm Paşa zuhûr itdükde evvel Keşfinün karındaşı vaq'a-i uzma ve dâhiye-i dehyâda bulunmağla tîr-i pür-te'sîr-i ğazaba nişâne olduğda derd-mendi ol keş-â-keşden halâş itmek bahânesiyle birâderinün ibrâmı ile Qandı ve Başîri ve sâyir şuarâ cem' olup dil-gîr ve mütekeddir olup..." Bu iki vesîkadan çıkan netice, Zâtî'nin Keşfi ile yakın dost olduğu ve hattâ onunla alâkalı bir meseleden dolayı Maktûl İbrâhîm Paşa'nın huzûruna çıkararak onun öfkesini üzerine çektiğidir. Müfredât'da Keşfi'nin avretini bahis mevzuu eden bir beyit var ki, çok galiz olduğu ve vesîka değerinde görmediğim için buraya almadım. Metinde görüldüğü üzere Keşfi, hep karısından bahsettiği, ve karısını anarak kendisini hicvettiği için Zâtî'den şikâyetçidir.

Revânî (ölm. 1523-24=930): Zâtî ile münâsebetleri hakkında Lâtîfi, Revânî maddesinde şunu naklediyor: "Sanâyi'-i şî'riyeden ba'zî ma'nîler Zâtî ile mezbûr Revânî beyinde tevârüd vâkı' olup ba'îş-i nizâ' ve hüşûmet olduğda şuarâdan bir nükte-dân-ı kâmil ikisinün daħî sirka-sına şâmil bu kıt'ayı dimişdür :

*Ma'nâlarımı göz göre bağlar yürür diyu
Zâtî ile Revânî yine kan bıçak durur
Zâtîye ne için öyle idersin didüm didi
Uğrıdan ise yine harâmtye hak durur*

ve şu'arâdan biri daği bu huşuşı taḥkîk ve anı taşdik için bu kıt'ayı dimiş :

*Şu'arâ-yı zemâne kim varı
Bîrbirinden uğurlar eş'arı
'Aybdur bu didüm bir ehle didi
Zî hüner cerr iderse cerrarı ..."*

Müfredâtta Revânî için şu beyit vardır :

*Zâtıye bilür misin kimdür Revânî didiler
Didi kim hây ol bile toğdum harîfümdür benüm*

Ç a k ş ı r c ı Ş e y h î (ölm. ?) : Kınalı-zâde Bursalı olduğunu Ahmed Paşa ile sohbet ettiğini söyledikten sonra "... gâzeliyyâtı şâyı^c degüldür lâkin maḥallinde hicv-güne lâtif ebyâtı vâkı^c olmuşdur" deyip, metinde Mihrî Hâtun münâsebetiyle adı geçen Paşa Çelebi ile alâkalı bir lâtifesi kaydediyor : "... cümleden biri oldur ki Paşa Çelebi nâm müderrisden dâniş-mend Hırızma, Şücâ'î demekle ma'rûf monlâya var-dukda bu beyiti dimişdür *Beyit* :

*Paşanun iştiḥası kıl kaparken
Benüm cānum hırızmayı nidersin ..."*

Ayrıca birkaç hicvini daha nakletmektedir. Şeyhî, Müfredât'da bir beyitte tevriye tarîkı ile anılmaktadır :

*Bu gün bir zāviye gördüm müheyyā cümle esbābı
İnen ebleh inen çirkin inen nādān velî şeyhî*

F e r î d î (ölm. ?) : Kınalı-zâde Üsküplü olduğunu, adının Haraççı Hüsâm idüğünü, Edirne'de Dârü'l-hadîs mütevellîsi olup Sultan Selim devrinde vefât ettiğini yazar. Âşık Çelebi buna ilâveten şu bilgiyi verir : "... Zâtî merḥûm ile çok mühâcâtı vardur *Beyit* :

*Ne okur ne yazar ne ḥöd işidür
Vay anuñ şā'ir ağzını yebati²⁸*

Zâtî daği anuñ ḥaḳḳında dimişdür :²⁹

[28] yebati : Sırpça bir galiz küfürdür.

[29] Bu kıt'ayı Müfredât'da olduğu gibi alıp Âşık Çelebi'deki nusha farklarını belirtmeyiy uygun gördüm, Beyitlerin Âşık Çelebi'deki sırasının çok farklı olduğunu, ilk ve son beyit dışında hepsinin yer değıştirmiş bulunduğunu belirtmek isterim.

Ƨutup tıĝ-ı zebān ile cihānı ³⁰
Ferīdī oldu Zülkarneyn-i s̄ānī

Feşāhat cevşenini ol geyicek
Olur nazm ilinüñ şāhib-kırānı ³¹

Ƨutar akrānını baş üzre her dem
Anuñla buldı ol nām u nişānı

Depesi üstine bir çār-ťākı
Be-ĝāyet mālī çokdur yaptı anı

Nazīri yok ziyāde koç yigitdür ³²
Gidi kāfirle Ƨoşurdusañ anı

Yebati diyu söĝmişdür dilince
Müselmānlar ne bilsün ol lisānı

Nice hōş yaraşur billāhi Zātī
Anuñ aĝzında ol kāfir zebānı ³³

Bu kıt'anın dışında Müfredâtda Ferīdī hakkında yazılmış şu parçalar var :

Kürkci Hācī ĝarībün karnı aĝarsa nola
Şerbet içmiş görmege varmazsın inşāfuñ kani
Sen anuñ yüz zōr ile şormak dilersin derdini
Ey Ferīdī on kez içinden geçürdi ol seni

* * *

Zātī Ferīdīnün ne hōş ĝarrā kemānı var idi
Ānīden ok atar iken ah ok kopardmış boynuzın

* * *

Ah ol Ferīdī miskīnün bir nāfe miski var idi
Seyran iderken nāgehān şahrāda düşmiş nāfesi

* * *

Yimek ister seni ĝālib varur kovalar saña halkı
Eyü varmaz b...ın yir ey Ferīdī Kürkci Hācī

[30] zebān : lisān A (Āşık Çelebi)

[31] ilinüñ : ehlinüñ A

[32] Nazīri yok ziyāde : Be-ĝāyet pehlevāndur A / Gidi kāfirle Ƨoşurdusañ : Ƨoşur-
dusañ gidi kāfirle A

[33] zebānı : lisānı

V i s â l i (ölm.?): Aydınli Visâli'dir. Lâtîfî'ye göre "İlm-i be-yânda 'arûzda kâmil ü mâhir olmağın şu'arâ beyninde bahhâş u dahhâl idi. Her şâ'irün şîrine dahl idüp bu temşil ü teşbih burada şahih degül ve bu kinâye ve bu isti'âre bu maħalde dürüst degül diyu i'tirâz iderdi. Merķūmuñ ismi 'Isâ olup mânend-i millet-i Mesihâ kendüsine sünâetsüzlükle ta'n iderlerdi." Zâtî ile lâtifeleşmeye sebep de Visâli'nin burada anlatılan tenkidçiliği ve herkese hocalık etme gayretidir.

M i h r î (ölm. 1506—912): Metinde, Paşa Çelebi'nin kendisiyle evlenmek istemesi üzerine Zâtî'nin yazdığı kıt'a Kınalı-zâde'de ve Âşık Çelebi'de de zikrolunmuştur. Kınalı-zâde kıt'anın "bazı şuarâ-yı zemâne" tarafından denildiğini söylüyorsa da, Âşık Çelebi kâilin Zâtî olduğunu kaydediyor. Tezkirelerin hepsi de Mihrî Hâtun'un iffetinden, ömrü boyunca evlenmeyip bâkire olarak kaldığından çeşitli ifade oyunları ile bahsediyorlar.

F e r r u h î (ölm.?): Tezkirelerde iki Ferruhî var; biri Saruhanlı diğeri Kastamonulu. Osmanlı Müelliflerinde Kastamonulu Ferruhî'nin Üçüncü Murad devrinde vefat ettiği kaydedilmiş. Zâtî'nin ölüm târihi göz önüne alındığı takdirde bu Ferruhî olamaz. Lâtîfî ve Kınalı-zâde, Saruhanlı Ferruhî'nin memleketi olan Akhisar'dan çıkmadığını kaydederse de Letâyif'de adı geçen Ferruhî'nin bu olması ihtimali daha kuvvetlidir.

A l i P a ş a (ölm. 1511—917): İkinci Bâyezid devri vüzerâsından ve Hadım lâkabiyle meşhur Ali Paşadır. Biri 1501 = 907 — 1503 = 909, diğeri 1506 = 912 — 1511 = 917 tarihlerinde olmak üzere iki defa sadârete gelmiş, Şahkulu isyânında maktûl düşmüştür ³⁴.

İ b r a h i m P a ş a o ğ l u İ s a B e y (ölm. 1543 = 950): İkinci Bâyezid devri vezîr-i a'zamlarından Çandarlı İbrahim Paşa'nın oğlu, Fatih'in meşhur vezîr-i a'zamı Çandarlı Halil Paşa'nın torunudur. Müderrisken 1512 = 918 tarihinde nişancı olup, 1513 = 919'da beğlerbeğliğine nakletmiştir ³⁵.

Â h î (ölm. 1517—923): Lâtîfî, metinde bahis mevzuu edilen Hüsrev ü Şîrin mesnevisi için şu bilgiyi veriyor: "... Şeyhu's-şuarâ mev-lânâ Şeyhinün Hüsrev ü Şîrine nazîre (Hikâyet-i Şîrin ü Pervîz ve Rivâyet-i Gülgün u Şebdîz) nazm idüp nazmında hûb diğkatler ve hâşşa taşarruflar muflik ve muşanna' beyitler dimişdür... ammâ nazm nükte-şinâslarınun 'umümen ittifâkları budur ki egerçi bu nazm-ı sihr-

[34] İsmail Hâmi Dânişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi C. I. s. 430

[35] Age. s. 464

sāz, tarzında maqbūl ü mümtāz dur lākin irtibāt-ı kışşadan hışşa-perdāz degüldür ... āhır kitāb-ı merķūmuñ itmāmına fırsat el virmeyüp mevānî-i kuyūddan tek miline mecāl bulamayıcak ekser-i ebyātın münāsebet ü maħall ile Kitāb-ı Hüsn ü Dile almışdır ...” Kınalı-zāde ise bu eseri kuvvetle övmekte, Lātîfi'nin dediğinin hılāfına, bitirilememiş olduğundan hiç bahsetmeyip bitmiş gibi ifāde etmekte ve “Rivāyet olunur ki merħūm Sultān Selim bin Bāyezīd Hān ‘aleyhi'r-raħmetü ve'l-ğufrān kitāb-ı mezburdan bir iki varak gördükde ol zemānda ķāđi-‘asker olan Zeyrek-zāde, Kemalpaşa-zādeye...” diyerek eseri Yavuz Sultan Selim Han'ın görmüş olduğunu, bināen aleyh o zamanda yazıldığını belirtmektedir.

Tezkirelerde Āhî'nin iče kapanık, bir bakıma alıngan bir insan olduğu belirtilmiş. Zātî'nin kıt'asına hemen darılıvermesi bundan olmalıdır.

M e h m e d Ş ā h Ç e l e b i (ölm. 1532,33 = 939) : Şakayık'da künyesi Mevlānā Mehmed Şāh ibni mevlānā Mehmed bin Hacı Hasan olarak bildirilip, yukarıdaki vefat tarihi verilmiştir ³⁶. Kūnhü'l-ahbār'da Mevlānā Şāh Mehmed bin Mehmed Hacı Hüseyin diye künyesi verilmekte, müteākıben “... bunlar Dābbe Çelebi demekle ma'rūf ve fezāyil ü kemālāt ile mevsūf bir mahdūm idi. Evvelā Dāvud Paşa Medresesine, sāniyen Edirnedeki Çifte Medresenün müderrisi oldukdan sonra sahna geldi. Andān Bursadaki Murādiyyenün müderrisi olup... ³⁷” denilmektedir ki böylece hüviyyeti ortaya konulmuş oluyor.

[36] Taşköprülü-zāde, Şakayık-ı Nu'māniye (Mecdî tercemesi), C. I, İstanbul, 1261

[37] Āfî, Kūnhü'l-Ahbār, Üniversite Ktb. TY 5959, yk. 203/a

E K L E M E

Müfredât kısmında devrin diğer şâirleriyle alâkalı hicivler bulunduğu bahsetmiş ve metinde bulunmayan bu lâtifeleri de ek halinde vereceğimi söylemiştim.

M e s i h i (ölm. 1513 = 918) hakkında :

*Ey Mesîhî her biri ırz uğrusı 'ayyârdur
Şehr-i şî'rûn şâhısın bir dürlü dahi oldu iş
Mülk-i nazm-ı Zâtınûn uğurlanup ma'nîleri
Girüben dîvânuna tebdîl-i şüret eylemiş **

E n v e r î (?) hakkında :

*Seni ey Enverî şâ'irler içre kimse billâhi
Eger hayr u eger şerden 'aceb añar mı añlarsın
Sen anlaruñ arasında yâ b..sın yâ hõ bir itsin
Seni kim başdı koğarsın seni kim üzdi çñlarsın ³⁸*

I s h a k Ç e l e b i (ölm. 1537 = 943) hakkında :

*Yokdur İshâk gibi bir nâkes
Lûtf u ihsânı andan itmeñ ümîd
Hâtem-i Tay durur aña nisbet
Mülk-i hisset içinde Pinti Hamîd*

H a r î m î (ölm. ?) hakkında :

*Bu gün bir zâviye kılduk temâşâ
İçi ğarra vü yigrenci harîmi*

[*] Lâtîfî Tezkiresi'nin Mesîhî maddesinde ve Konya'da Koyunoğlu müzesi kitaplığında Ziyâyî mecmuasında Zâtî'nin bu kit'ası ve Mesîhînin şu cevabı vardır :

*Cevâb-ı Mesîhî be-Zâtî
Şanma kim ma'nî-i nâdâna beni el uzadam
Degülem tıfl ki hâyide idinem iftâr
Tendeki rûh baña 'arîyeti olduğı için
Günde biñ kez iderem kendü hayâtumdan 'âr*

[38] üzdi : metinde böyle, fakat " urdı " daha uygundur.

M a h r e m i (ö l m . ?) hakkında :

*Bî-nazîr ü bî-bedeldür Zâtiyâ dil-ber velî
Bir çepel yigrenci oğlandır velîkin mahremi*

S e h i (ö l m . 1548 = 955) hakkında :

*Râstı bu şeklinüñ murdâr ağacdan farkı yok
Maḥlâşın bilsem 'aceb ne için Sehi dir ol peld*

H a y â l i (ö l m . 1557 = 964) hakkında :

*Ḥayâlînüñ yüzine tü gelüpdür lîk çıblaḳdur
Murâdum vaşf idüp anı b.. arḳı ile tonatmaḳdur*

*Yüzünüñ iki yanında düğüm vardır bu abdâluñ
T...ḡı ile g..ine şanki baḡlu iki yapraḳdur*

*Ṭoñuzdan bir kıl üzmek aşşı olduḡın bilüp iller
Şaḳalın üzdiler tel tel anuñcün böyle torlaḳdur*

*Didüm ki üzerem rişüñ ayıdı kim ne g..üñ var
Feşâdın añlamaz sözün görüñ kim nice aḫmaḳdur*

*Şaḳalın sırr ile üzüp büzüḡi aḡzına ḳorduk
Velî ('āşık) üzendür ol ziyâde aḡzı yapraḳdur ³⁹*

N e c â t i (ö l m . 1509 = 914) hakkında :

*Necâti aḡzın öpmekden budur maḳşûdı Zâtinüñ
Diyeler Zâti burnu ile öper aḡzın Necâtinüñ*

[³⁹] Yazmada ('āşık) kelimesinin bulunduğu yer boş bırakılmıştır. Vezni tamamlamak için ben ilâve ettim.

BİBLİYOGRAFYA

Tezkireler:

- Sehî, Tezkire-i Sehî, İstanbul, 1325
- Lâtîfî, Tezkire-i Lâtîfî, İstanbul, 1314
- Âşık Çelebi, Meşâirü'ş-şuarâ, Üniversite Ktb. TY. 2406
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuarâ, Prof. Ali Nihad Tarlan'ın husûsî kitaplığındaki nusha

Biyografik Eserler:

- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, İstanbul, 1311
- Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1333
- Taşköprülü-zâde, Şakâyık-ı nu'mâniye (Mecdî tercemesi), C. I, İstanbul, 1261

Tarihler:

- Âlî, Künhü'l-ahbâr, Üniversite Ktb. TY 5959
- İsmail Hâmi Dânişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. C. I, İstanbul, 1947

Muhtelif:

- Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. asır Divan Şiiri, Fasikül : 4, İstanbul, 1949
- Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Zâtî Divanı (Edisyon kritik ve Transkripsiyon), Gazeller kısmı, İstanbul, 1968
- İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu I, İstanbul, 1947
- İslâm Ansiklopedisi (Alâkalı isimlerin bulunduğu cüzler)